

ISSN 2224-5294

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

Х А Б А Р Л А Р Ы

ИЗВЕСТИЯ

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ
ҒЫЛЫМДАР СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ
И ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

1 (299)

ҚАҢТАР – АҚПАН 2015 ж.
ЯНВАРЬ – ФЕВРАЛЬ 2015 г.
JANUARY – FEBRUARY 2015

1962 ЖЫЛДЫҢ ҚАҢТАР АЙЫНАН ШЫҒА БАСТАҒАН
ИЗДАЕТСЯ С ЯНВАРЯ 1962 ГОДА
PUBLISHED SINCE JANUARY 1962

ЖЫЛЫНА 6 РЕТ ШЫҒАДЫ
ВЫХОДИТ 6 РАЗ В ГОД
PUBLISHED 6 TIMES A YEAR

АЛМАТЫ, ҚР ҰҒА
АЛМАТЫ, НАН РК
ALMATY, NAS RK

Б а с р е д а к т о р

ҚР ҰҒА академигі

Пралиев С. Ж.

Р е д а к ц и я а л қ а с ы:

эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Баймұратов У.Б.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Байпақов К.М.**; филос. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Есім Г.Е.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қирабаев С.С.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қошанов А.К.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нәрибаев К.Н.** (бас редактордың орынбасары); филос. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нысанбаев А.Н.**; заң ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сабикенов С.Н.**; заң ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сулейменов М.К.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сатубалдин С.С.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбжанов Х.М.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбусейтова М.Х.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Байтанаев Б.А.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Жақып Б.А.**; фил. ғ. докторы, проф., чл.-корр. НАН РК **Қалижанов У.К.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қамзабекұлы Д.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қожамжарова Д.П.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қойгелдиев М.К.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Құрманбайұлы Ш.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Таймағанбетов Ж.К.**; социол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Шәукенова З.К.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА құрметті мүшесі **Дербісәлі А.**

Р е д а к ц и я к ең с е с і:

Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Белостечник Г.** (Молдова); Әзірбайжан ҰҒА академигі **Велиханлы Н.** (Азербайджан); Тәжікстан ҰҒА академигі **Назаров Т.Н.** (Тәжікстан); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Рошка А.** (Молдова); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Руснак Г.** (Молдова); Әзірбайжан ҰҒА корр. мүшесі **Мұрадов Ш.** (Әзірбайжан); Әзірбайжан ҰҒА корр. мүшесі **Сафарова З.** (Әзірбайжан); э. ғ. д., проф. **Василенко В.Н.** (Украина); заң ғ. докт., проф. **Устищенко В.А.** (Украина)

Главный редактор

академик НАН РК
С. Ж. Пралиев

Редакционная коллегия:

докт. экон. н., проф., академик НАН РК **У.Б. Баймуратов**; докт. ист. н., проф., академик НАН РК **К.М. Байпаков**; докт. филос. н., проф., академик НАН РК **Г.Е. Есим**; докт. фил. н., проф., академик НАН РК **С.С. Кирабаев**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **А.К. Кошанов**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **К.Н. Нармбаев** (заместитель главного редактора); докт. филос. н., проф., академик НАН РК **А.Н. Нысанбаев**; докт. юр. н., проф., академик НАН РК **С.Н. Сабикенов**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **С.С. Сатубалдин**; докт. юр. н., проф., академик НАН РК **М.К. Сулейменов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Х.М. Абжанов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **М.Х. Абусейтова**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Байтанаев**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Жакып**; докт. фиол. н., проф., чл.-корр. НАН РК **У.К. Калижанов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Д. Камзабекулы**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Д.П. Кожамжарова**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **М.К. Койгельдиев**; докт. фил. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Ш. Курманбайулы**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Ж.К. Таймаганбетов**; докт. социол. н., проф., чл.-корр. НАН РК **З.К. Шаукенова**; д. фил. н., проф., Почетный член НАН РК **А. Дербисали**

Редакционный совет

академик НАН Республики Молдова **Г. Белостечник** (Молдова); академик НАН Азербайджанской Республики **Н. Велиханлы** (Азербайджан); академик НАН Республики Таджикистан **Т.Н. Назаров** (Таджикистан); академик НАН Республики Молдова **А. Рошка** (Молдова); академик НАН Республики Молдова **Г. Руснак** (Молдова); чл.-корр. НАН Азербайджанской Республики **Ш. Мурадов** (Азербайджан), член-корр. НАН Азербайджанской Республики **З.Сафарова** (Азербайджан); д. э. н., проф. **В.Н. Василенко** (Украина); д.ю.н., проф. **В.А. Устименко** (Украина)

Известия Национальной академии наук Республики Казахстан. Серия общественных и гуманитарных наук. ISSN 2224-5294

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы)

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан № 10894-Ж, выданное 30.04.2010 г.

Периодичность 6 раз в год

Тираж: 2000 экземпляров

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, 220, тел. 272-13-19, 272-13-18,
www.nauka-nanrk.kz / social-human.kz

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2015 г.

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75

Editor in chief

S.Zh. Praliyev,
academician of NAS RK

Editorial board:

U.B. Baymuratov, dr. econ. sc, prof., academician of NAS RK; **K.M. Baipakov**, dr. hist. sc., prof., academician of NAS RK; **G.Ye. Esim**, dr. philos. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Kirabayev**, dr. phil. sc., prof., academician of NAS RK; **A.K. Koshanov**, dr. econ. sc, prof., academician of NAS RK; **K.N. Naribayev**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK (deputy editor-in-chief); **A.N. Nysanbayev**, dr. philos. sc., prof., academician of NAS RK; **S.N. Sabikenov**, dr. jur. sc., prof., academician of NAS RK; **M.K. Suleimenov**, dr. jur. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Satubaldin**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK; **Kh.M. Abzhanov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.Kh. Abusseitov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Baitanayev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Zhakyp**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **U.K. Kalizhanov**, dr. phil. sc., prof., corr. member of NAS RK; **D. Kamzabekuly**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **D.P. Kozhamzharova**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.K. Koigeldiev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Sh. Kurmanbaiuly**, dr. phil. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Zh.K. Taymaganbetov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Z.K. Shaukenova**, dr. soc. sc., prof., corr. member of NAS RK; **A. Derbisali**, dr. phil. sc., prof., honorary member of NAS RK

Editorial staff:

G. Belostechnik, NAS Moldova academician (Moldova); **N. Velichanly**, NAS Azerbaijan academician (Azerbaijan); **T.N. Nazarov**, NAS Tajikistan academician (Tajikistan); **A. Roshka**, NAS Moldova academician (Moldova); **G. Rusnak**, NAS Moldova academician (Moldova); **Sh. Muradov**, NAS Azerbaijan corr.member (Azerbaijan); **Z. Safarova**, NAS Azerbaijan corr.member (Azerbaijan); **V.N. Vasilenko**, dr. econ. sc., prof. (Ukraine); **V.A. Ustimenko**, dr. jurid. sc., prof. (Ukraine)

News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Social and Humanities.
ISSN 2224-5294

Owner: RPA "National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan" (Almaty)

The certificate of registration of a periodic printed publication in the Committee of information and archives of the Ministry of culture and information of the Republic of Kazakhstan N **10894-Ж**, issued 30.04.2010

Periodicity: 6 times a year

Circulation: 2000 copies

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 219, 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19, 272-13-18,

[www:nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz) / social-human.kz

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2015

Address of printing house: ST "Aruna", 75, Muratbayev str, Almaty

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 1, Number 299 (2015), 311 – 316

**FEATURES FRAZEOLIGIČESKOJ REPRESENTATION
OF THE CONCEPT OF "BEAUTY" IN KAZAKH LANGUAGE****G.N. Smagulova**

smagulova.g@mail.ru

Al-Farabi Kazakh natinol university

Key words: value, concept, language picture of the world, ethno-cultural peculiarities, mentality, idioms

Abstract. In the article the peculiarities of phraseological representation of the “beauty” concept in the Kazakh are reviewed. The main idea is that the system of esthetical values of each human is individual and therefore is multivarious. Among them such valuable meanings as *beauty*, *elegance* and *harmony* take special place and are constant and permanent to a greater extent comparing with categories of morality, ethics. The reason is that the object, featuring a beauty, which is also subject matter, item, and/or nature phenomena, i.e. it is exposed in concise and sensuous imagination. That is why the *harmony* as component of the *beauty* concept appears as significant part of language picture of the Kazakhs. The research of the beauty concept realization’s specifics in the language picture of the world on the samples of Kazakh phraseological units allows to concretize lingual and culturological aspects of characteristics of this concept in the Kazakh language.

ӘОЖ:81'42;801.7

ҚҰНДЫЛЫҚТАР ӘЛЕМІНДЕГІ «СҰЛУЛЫҚ» КОНЦЕПТІСІ**Г.Н. Смағұлова**

smagulova.g@mail.ru

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ.

Тірек сөздер: құндылық, концепт, әлемнің тілдік суреті, этномәдени ерекшеліктер, менталдылық, фразеологизмдер.

Аннотация. Адамзат қоғамында құндылықтар әлемі әр түрлі. Солардың ішінде сұлулық, әдемілік, үйлесімділікті көрсететін эстетикалық құндылықтар бар. Адамдар өміріндегі, моральдық, әлеуметтік сияқты құндылықтар өзгермелі болса, эстетикалық құндылықтар көбінесе тұрақты болып келеді. Себебі, сұлулықты көрсететін нысан – зат, табиғат аясы, түрлі көріністер т.б. толып жатқан конкретті әсемдік әлемі адамдар қабылдауында тұрақтылығымен ерекшеленеді. Демек дүниедегі үйлесімділік әлемнің тілдік суретінің ең маңызды бөлігі. Бұл мақаланың мақсаты – қазақ тіліндегі «сұлулық» концептісінің этномәдени ерекшеліктерін және құндылықтар әлеміндегі орнын фразеологиялық мысалдармен талдау арқылы лингвомәдени сипатын анықтау.

Тіл біліміндегі антропоцентрилік парадигма сөздік қордағы лексикалық қабаттардың концептілік ерекшеліктерін жан-жақты қарастыруға мүмкіндік берді. Адам танымы мен болмысының қалыптасуы әлем суретін қалай қабылдауына байланысты. Тілді оның иесі адаммен байланыстыра қарастыру нәтижесі жаңа ғылыми парадигмаларды дүниеге келтірді. Солардың бірі тіл мен адам факторы когнитивтік лингвистиканың зерттеу нысанына айналды.

Когнитивті тіл білімінің басты категориясы – концептілер. Бұл ретте когнитивтік лингвистика туралы, Дж.Лакофф, А.Вежбицкая, В.А.Маслова, Н.Д.Арутюнова, З.Д.Попова, И.А.Стернин, М.И.Пименова, С.Г. Воркачев, В.И. Карасик т.б. сондай-ақ, қазақ тіл білімінде Сүлейменова Э.Д., М.Күштаева, А.Ислам, А.Смаилов, К.Күркебаев т.б. еңбектерін атауға болады.

Этно-мәдени зерттеулер аясында когнитивтік фразеологияның нәтижелері концептілерді анықтауда басты нысан болып табылады. Фразеолог Алефриенко Н.Ф., Мокиенко В.М. т.б. ғалымдардың кітаптарында бұл саладағы ғылыми ой пікірлер жан-жақты талданған.

Қазіргі лингвистикада жеке концептілік лексемалардың ұлттық мәдени көрініс ретінде танылатын мазмұндық сипатына айырықша назар аударылып жүр. Әр ұлттың менталды ойлау жүйесінде концептілер мәдениеттің негізгі ұясы ретінде танылады. Бұл ретте аксиологиялық зерттеулерді (құндылықтар туралы) атауға болады.

Әдетте адам өмірінде құндылықтар әр түрлі. Мәселен, **моральдық** (*адалдық пен әділеттілік*), **діни** (*мойынсұнушылық, төзімділік*), **әлеуметтік** (*қайырымдылық*), **сезімдік** (*махаббат, достық*), **эстетикалық** (*сұлулық, әсемділік, үйлесімділік*) т.б. Бірақ құндылықтар әлемі әрдайым өзгеріп отырады. Оған әсіресе, қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер себепші болады. Себебі адамдардың өмір сүру ерекшеліктері және олардың жеке және топтық көқарастары құндылықтардың әлсіреуі мен күшеюіне әкеледі.

Алайда аталған және аталмаған құндылықтар арасында эстетикалық құндылықтар көп жағдайда өз деңгейін сақтап қалатын сияқты. Өйткені өзге құндылықтар өзгермелі болса, **сұлулық, әдемілік, үйлесімділік** қашанда адамдардың мәңгі құштарлығына арқау болатын конкретті дүние. Мысалы, ақша, мансап бір де бар, бір де жоқ дүние болса, эстетикалық ләззат сыйлайтын әсем табиғат көрінісі, адам сұлулығы т.б. үйлесімді әдемі зат, сұлу бейне әр кез адамдардың көз алдында.

Мақала аясында тек қыздың (әйелдің) сырт сұлулығына қатысты талданатын тілік фактілер ретінде қазақ фразеологизмдері алынды. Оның себебі, біріншіден, сұлулыққа қатысты бейне мен бейнелілік фразеологиялық деректермен жан-жақты айқындалады. Екіншіден, мәңгілік тақырып ретінде сұлулық туралы бүгінге дейін тілде сақталған тілдік бірліктер қазіргі жастар қолданысында жоқтың қасы болғандықтан, қаперге алынуы сияқты мақсат болды.

Сұлулық - адам баласының ерекше қасиеті әрі эстетикалық құндылығы. Сол себепті сұлулыққа тірі жанның бәрі құштар. Эстет жазушы Ғ.Мүсіреповтың «Кейде сұлулық пен ерлікті салыстырып қарасаң, жеңіс сұлулық жағында кетеді» деген сөзі бар.[1996:66 б.].

Сұлулықтың дәл бүгінгі эталонына қарағанда, бұрын қазақ менталдығында сұлулық басқа ұлттарға еліктемегендіктен, дәстүрлі болды. Бұл өзгешелік тілдің идиоматикасында сұлулықты бейнелейтін фраземалар арқылы ұлттық менталдық ерекшеліктерді байқатады. Қазақ менталитеті табиғат, қоршаған орта, әлеуметтік жағдай, мінез-құлық адамдар арасында ғасырлар бойы қалыптасқан дағдылы мәдени қарым-қатынас жүйелерінің ықпалымен қалыптасқан.

Сондықтан сұлулыққа берілген эмоционалды баға, бағалау дәрежесі мен сапасы кеше қандай болды?.. Жалпы сұлулық атаулы мен қыз сұлулығына берілген эстетикалық баға алдымен адамды биологиялық тіршілік иесі ретінде белгілеген. Сол себепті, **сұлулық мазмұнына аң-құстардан (зооморф - құралай көз, Тотыдайын таранған, сұңқардайын сыланаған), әдемі табиғат суреттерінен (фитоморф – толған айдай, қырдың қызыл гүліндей, Сырдың құба талындай, атқан таңдай), көз алдындағы өзіне ұнаған затынан (аршыған жұмыртқадай, екі беті алмадай) және ұнамды мифтік бейнелер әлемінен (Хордың қызы) ассоциация** іздеген.

Әңгіме киімнің бер жағындағы сұлулық туралы боғандықтан, ұлт тілдерінің қайсысында болмасын сұлулық, әдемілік ұғымдары конкреттілігімен ерекшеленіп, қаншалықты өзгеріске түссе де табиғилығымен мен мұндалап тұрады. Өйткені поэтикалық образға айналған сұлулық әрдайым ел-жұрттың көз алдында, ұмытылмас жадында. Бұл ретте сұлулық концептісі тек бейнелер мен бейнеліліктен тұратынын ескеру керек. Бейне мен бейнелілік тропологиялық тілдік бірліктердің қолданысы арқылы тұтасып кеткен ұғым. Сұлулықтың бейнесі мен бейнелілігін репрезентациялайтын әдетте тұрақты тнңеулер мен узалды метафоралар.

Қазақ тіліндегі сұлу, әдемі ұғымдары қазақ фразеологизмдерінің өте бай тіркестерін құрайды. Мұнда **көз, бел, маңдай, төс, мойын** сияқты жеке детальдарға қатыссыз да жалпы сұлу деп қабылдаудағы ерекшеліктерінің өзі ұлт мәдениетіндегі сұлулықты сүйкімділікпен қатар пір тұтқаны ұлт менталдылығы ретінде танылады.

Мысалы, кейбір мысалдарға назар аударсақ:

- ◆ адам айтқысыз // айтып болмас

- ◆ ауызға үріп салғандай
- ◆ көргеннің көзі тойғандай
- ◆ ауызбен айтып жеткізе алмау
- ◆ қаса сұлу
- ◆ адамнан асқан сұлу
- ◆ хордың қызындай
- ◆ көз сүріну(сұлулығынан)
- ◆ он төртінші айдай боп
- ◆ жаңа туған ай секілді
- ◆ қараса жан тоймау
- ◆ келбетті келген
- ◆ тілмен (ауызбен) айтып жеткізе алмайтын
- ◆ алтын асықтай
- ◆ киіктің асығындай
- ◆ сағағынан үзілген
- ◆ қырмызыдай ажарлы
- ◆ сүмбідей әдемі
- ◆ жаяу жатып, атты түсіп қарағандай т.б.

Ал қазақтарда сұлулықтың жеке детальдарына эталон болатын мойын, бет, көз, бел, мүсін соматизмдеріне орай қалыптасқан тұрақты тіркестер:

мойын:	аққу мойын, қаз мойын, алма мойын;
бет(ажар):	аршыған жауқазындай (жұмыртқадай), атқан тандай, ай қабақ, алтын кірпік, ақша (бет) маңдай, алма бет;
төс:	аршын төс;
көз:	бадана көз, тана көз, айна көз, қарақат көз, жәудір көз, оймақ ауыз, күлім көз, айдай аузы, күндей көзі бар;
бел:	бұран бел, қынай бел, құмырысқа бел, қыпша бел;
мүсін:	сымға тартқан күмістей, Сүмбі сұлу/әдемі, Сырдың құба талындай.

Қазақ қыздарының бұрын сұлулықты қымтап ұстағанын ескерсек, онда жоғарыда келтірілген сұлулықты, әдемілікті сипаттайтын қалыптасқан тұрақты тіркестерінің соншалықты суретті, бейнелі екендігіне шүбә келтіру қиынат.

Ұлан-байтақ қазақ жерінде қазақ ұлты жағасы – жайлауда, төбесі – қыстауда емін-еркін аралас-құралас жүріп, көшпелі тұрмыс салтын рухани мәдениет үлгілеріне өзінше сіңіре берді. Бірақ қалай десек те, Солтүстік қазақтарымен Оңтүстік қазақтарының жер жағдайлары, географиясына қарай бір-бірінен тұрмыс тіршілігі, соған сай зат, құбылысты қабылдау таным ерекшеліктерінде айырмашылық болмай қойған жоқ. «Сұлулық» концептісі қазақ мәдениетінде халықтың өмір сүру дағдылары мен тұрмыс тіршілік ету жағдайларына байланысты.

Мәселен, Э.Сепир тіл мен мәдениет арасындағы сабақтастықты айқындаудың тағы бір фактісі ретінде сол ортаның өмір сүретін географиялық жағдайындағы топографияны мысал етеді. Мәселен, құмда өмір сүретін үндістер де су іздеуге қатысты топологиялық лексиканың анағұрлым көп, жан-жақты екенін көрсетеді. Сол сияқты сұлулық, әдемілік сипаттарын бейнелеуде ұлттық мәдени өмір салты, қоршаған орта, жер жағдайы, құбылысты қабылдау ерекшеліктері көрініс беріп отырады.

Қазақ тіліндегі қолданыста жүрген сұлулық, әдемілік ұғымдарын білдіретін фразеологизмдердің лингвистикалық ерекшеліктерінен бұрын, сол тұрақты тіркестердің тууына себеп болған жағдай, символдарды сөз етпеске болмайды. Жалпы Шығыстық бейнелеуде қыз сұлулығына көбінесе ай, күн, жұлдыз сөздері ұйытқы болған.

Батыс пен Шығыс сұлулықтары екі ұғым, екі түсінікте. Шығыс, мәселен, қазақ қыздары бетін бүркеп жүрмесе де, еркіндіктің өзі қалай болса, солай деп жүріп тұрмауды шектеп отырған. Төстін «аршын төс» деген бірен-саран тіркеспен шектелуінде ұлттық әдеп бар. Бұрынырақта қыздар төсін байқатпай білінер-білінбес етіп көрсету үшін, киім киісіне мән берген. (Киім ішінен киім кигізетін тыйымды қазір екенін бәрі біле бермеуі мүмкін).

ҚӘТС-де АРШЫН сөзінің заттық мағынасынан басқа сындық мағынасы берілген: *кең, ашық кеуделі* – Көкбестім мінілмеген баршын екен, көрсеткен қызы сұлу *а р ш ы н* екен (ХІХғ. Қаз.позз.). **Аршын төс поэтикалық. Бәден-бітімі келісті, әдемі төс (көбінесе әйелдерге, қыздарға қатысты айтылды).** *А р ш ы н т ө с*, алыс қарап келеді қыз, Сүйкімді әм салмақты, ойы тығыз. (Қ.Аманжолов, Таңдамалы шығ.). [2006: 674 б.].

Аққу мойын, әрине, *алма мойынмен* тең емес. Тіпті антоним мәнде тұр. Мойны ашық жүретін бойжеткен қыз баланың мойнын аққу мойнына баласа, келіншек кезде бұрын ашық мойынмен жүру әдепсіз, ұят саналғандықтан кимешек астында қалған мойын образдылықпен алмаға теңелуі ақылға симады. Бұл сірә, кейін пайда болған тіркес. Мұнда алманың түсі емес, сырт жұмыр формасы ассоциацияланып, бір әсерлі көрініс ретінде тұрақты тіркеске айналған болу керек.

«...Культура развивается гораздо быстрее, чем язык и поэтому в каждом языке с культурно детерминистической точки зрения мы обнаруживаем множество архаизмов» [Слобин, 1976: 201]. еске алсақ, онда кешегі сұлу мен бүгінгі сұлуды неге салыстыруға келмейтіні түсінікті. Демек әр кезеңнің адамдары сол кезеңнің мәдениетіне қарай қабылданады.

Мүсінге байланысты «сымға тарқан күмістей, сүмбідей боп жарады» [Қыз Жібек, 1967: с.32]. деген Жібектің суретіндегі *сымға тарқан күмістей* тіркесі зергерлік өнерге қатысты. «Күміс тартқыш – күмісті жіңішкертіп созатын қалып, сым». [Шойбеков, 1993: 426.].

Ал *сүмбідей* теңеуін келсек, СҮМБІ ҚТӘС-де «Мылтықтың ұңғысын тазалайтын әрі жайлайтын ұзын, жіңішке жұмыр темір немесе тобылғы таяқша» деп, ауспалы мағынасын «*Бой тұрқы тұзу, тура; СҮМБІДЕЙ* сын. Сүмбі тәрізді жіп-жіңішке, түп тұзу, «*Сұлулығың сүмбідей, Жылқыға бітпес жануар, Сымбатың мен сияғың*» (Батырлар жыры) [2010: 418 б.]. Негізінде *сүмбідей* теңеуі о баста жылқының сұлулығына байланысты қалыптасқандығы жиі кездесетін мысалдардан байқалады. Тіпті сұлулықты өзіне өмірлік мән еткен Ғ.Мүсіреповте мынадай сөз бар: «Әйел сұлулығы мен ат сұлулығында қазақ халқы үшін толып жатқан ұқсастық бар. Дене сұлулығы, мінез сұлулығы, сезімталдық, еркелік, әйтеуір қазақ әдемі атты әйелге, әдемі әйелді атқа теңей береді»

Ал *Сырдың құба талындай* – әрине, Сыр өңірінің қазақтарының қолданысынан тұрақталған тіркес. Сұлулық символдарына қатысты *қарақат, бадана, алма* – жемістер жер жағдайына қарай таңдалған атаулар.

«Ай» көбінесе қыздың қасын суреттеуде жиірек қолданылатын теңеу. «Он төртінші айдай боп» – толған айдай жарқырап көзге түсер сұлулық (ҚТФС, 1977: 417 б.). Неге ай он төртінші рет санымен айтылған деген сұрақ туады.

Бұл жөнінде жазушы М.Есламғали былай дейді: «Наурыз күнін Батыс Қазақстанда 14 жұлдызда (наурыздын) атап өтеді. Мұның да өз түсінігі бар екен. Біріншіден, қазақ сұлу қыздарды суреттегенде, сыйпаттағанда «Он төртінші айдай боп» деп суреттейді. Шынында Ай әр айдың он төртінші жұлдызында шартабақтай болып, әбден толысады. Сол себепті де халқымыз осы күнді «он төртінші жұлдыз демейді, «айдың бір жаңасы» дейді. Яғни ықылым заманнан бері жаңа туған айдың алғашқы күні деп есептеліп келгенді. [1995: 69 б.].

Қазақ тіліндегі сұлулық, әдемілік ұғымдарына қатысты жасалған мағыналас фразеологизмдердің лексика-семантикалық ерекшеліктерінен байқалатын нәрсе: әдемілікті жалпы қабылдау, бағалау тұсы, қазақ жерінің төрт бұрышын мекендеген ұлттың зат, құбылысты танудағы, ой елегінен өткізудегі көркемдік деңгейі түрліше болуы. Мысалы солтүстіктің сұлуы – ақша бет болса, оңтүстік сұлуы – алма бет. Мұнда табиғат, ауа райы адамның сырт келбетіне әсер етеді. Суық жақтағы қыс пен ыстық күндері мол жаз айлары кескін келбетті өзінше өңдеп қалыптастырады. Сұлулықты қабылдау индивидуалды болса да, дағдылы сурет символ, эталондарын бәрібір іріктеп шығарады. Мысалы, М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов шығармаларындағы портреттерде қыздардың түсі көбінесе аппақ жүзді, ақша бет боп келеді.

• *Толықша келген, аппақ жүзді, қыр мұрын, қара көз қыздың, жіп-жіңішке қасы да айдай боп күліп тұр.* [Әуезов, III-159].

• *Еснейдің табақтай жалпақ қара шұбар беті қыздың аққу жұмыртқасындай аппақ бетіне жақындай берді.* [Мүсірепов, III-375].

Еуропа сұлуларындағы ортақ параметр кей жерде қазақ сұлуларында табыла бермейді. Қазақ қыздарының әдемілігі, сұлулығы сүйкімділігі бір-біріне ұқсамайды. Әр аймақтың (оңтүстігі болсын, солтүстігі болсын) өз параметрлері бар. Оңтүстіктің дөңгелек бетті, қызыл шырайлы, алма жүзді бойжеткен мен Солтүстіктің атжақты, ашаң жүзді, ақша бет бойжеткен сұлулық тұғырында өзіндік бағалау деңгейінде бөлек тұрады.

Ал аталған ұғым, түсініктер туралы қазақ тілінде қазір қандай фразеологиялық қолданыстар бар деген ойға келсек, шынында әр заман Мәдениеті арқылы табынатын сұлулық кредосын сөзбен анықтау қиын. Дәл бүгінгі таңда адамдардың айналаны қабылдаудағы таным биігі тым күрделі. Оның үстіне тіл мен мәдениеттің адамдарды бүгінгі күн тұрғысынан Батыстық-Шығыстық дейтін мәдени қарым-қатынастар жақындататын да, алыстататын да әлеуметтік факторға айналып отыр.

Өткен ХХ ғасырдың соңында сұлулық ұғымы **әлемдік өлшемге** ауыса бастады. Дүние жүзінде сұлулық эталоны деңгейлік параметрлерге көшті: 90- (кеуде) – 60 (бел) – 90 (бөксе). Мәселен, қазір қазақ жастары үшін (басқа ұлттарда да солай) сұлулық, әдемілік «топ-модель» ұғымына келіп тірелді. Және бір қызығы бұрын қазақ ұлтында сұлулық, әдемілік ұғымына тән фразеологизмдерді әйелге қатысты етіп, ер адамдардың көзімен қабылданып бейнелеген тіркестер болса, дәл қазір «сүйген сұлуын» қыз бен жігіт нендей образдылықтан туғызатыны бір құдайға аян. Фразеологизмдердің компонентіне негіз болар лексикалардың (мысалы, бұрынғы қарақат көз, оймақ ауыз, қыпша бел т.б.) ассоциациялануға қазір түрткі болар символдарды, эталондарды атау қиын. Н.Чернышевскийдің әйгілі сұлулық идеалы туралы айтқан «ақсүйек сұлуы мен шаруа сұлуына» қоятын талаптар деңгейі қазақ ұлтында болмағандықтан, сұлулықты бейнелейтін фразеологизмдермен сипатталған ұғым жалпы сұлулық коцептісін қалыптастырған.

Ұлттық қабылдау ерекшелігі өзгерген соң, ассоциацияда өзгереді. Мотивацияға негізделген ұлттық мәдени жағдайдың әсері ассоциацияға да ықпалын тигізеді. Сол себепті әлемнің концептуалдық суреті әр кезендерде, әр әлеуметтік жағдайларда адамдар үшін түрлі спектрде танылады. Сөйлеушінің тілдік әлемінде объективті заттар, құбылыс ерекшеліктері субъективті түрде қабылданып, бағаланады. «Объективті дүниенің субъективті образы» сияқты боп шығатынын айта келе В.А.Маслова: «Картина мира, которую можно назвать знанием о мире, лежит в основе индивидуального и общественного сознания. Язык же выполняет требования познавательного процесса. Концептуальная картина мира у разных людей могут быть различными, например у представителей разных эпох, разных социальных, возрастных групп, разных областей научного знания и т.д. Люди говорящие на разных языках, могут иметь при определенных условиях близкие концептуальные картины мира, а люди, говорящие на одном языке – разные» [1997: 51].

Әлем көрінісі, шынында зат, құбылыс, әрекеттердің «фотографиялық» жинағы сияқты ғана емес, бұл көріністер де қаншалықты нақтылы болса, оны қабылдап, танушы адамның да өзіндік ішкі көзқарасы да соншалықты нақты. Ол өзі таныған іс әрекет, зат, құбылысты қабылдап қана қоймай, өз түсінік, әсерін өз ұлт тілінде кесіп, пішеді, кейде тура мағына фразеологизмнің ішкі формасына айналады. Сұлулыққа қатысты тұрақты тіркестердің образды-ассоциациялы семантикасынан ұлттың өзіндік қабылдау ерекшелігін байқаймыз. Ал қазіргі қазақтардың «сұлулық» ұғымын фразеологиялық тіркестермен бейнелі суреттеуі өзгермегенмен, қазіргі жастар тілінде тұрақты қолданыс байқала бермейді. Жастар «сұлулықты» бағалайды, қызығады, бірақ, олардың қолданысында сленг пен жаргондық сипаттағы, тұрақталмаған сөздер мен тіркестер кездеседі.

«Сұлулық» концептісі қазақ тіл білімінде арнайы сөз етілмей келеді. Алдағы зерттеулер аясында ер-әйел сұлулығының лексика семантикалық және паремиялық, фразеологиялық қорындағы тілдік бірліктердің лингвомәдени сипаты талдануы тиіс. Сондай-ақ, туыс және туыс емес тілдердегі «сұлулық» концептілерін салыстыра қарастырғанда әр ұлттың әлем суретін қабылдаудағы этноменталдық ерекшеліктері айқындалады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] 1 Әуезов М. III том. – Алматы: Жазушы, 1979. -423с.
- [2] 2 Есламғалиұлы М. Сан қилы сауал. – Алматы: Ана тілі, 1991.-86 б.
- [3] 3 Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым, 1977. -711 б.
- [4] 4 Қазақ әдеби тілінің сөздігі. –Алматы: Арыс, 2006. 1 том. -748 б.
- [5] 5 Қазақ әдеби тілінің сөздігі. –Алматы, 2010. 13 том. -750 б.
- [6] 6 Қыз Жібек. – Алматы: Жазушы, 1967. – 32 б.
- [7] 7 Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. -М.,Наука, 2007.-240с.
- [8] 8 Мүсірепов Ғ. Ой сезім сәттері. –Алматы: Жалын, 1996.-144 б.
- [9] 9 Слобин Дж.Грин.Психоллингвистика. –М.,Прогресс,1976. -349с.
- [10] 10 Шойбеков Р. Қазақ зергерлік өнерінің лексикасы. – Алматы: Қазақстан, 1993.-189 б.

REFERENCES

- [1] 1 Auezov M.III tom. – Almaty: Jazushi, 1979. -423 b.
- [2] 2 Eslamgalyuli M.San kyili saual. –Almaty: Ana tili,1995. -86b.
- [3] 3 Kenesbaev S.Kazak tilinin frazeologyalik sozdigi. –Almaty: Gilim,1977. -711 b.
- [4] 4 Kazak adebi tilinin sozdigi. – Almaty: Aris, 2006. 1tom. -748 b.
- [5] 5 Kazak adebi tilinin sozdigi. – Almaty: Aris, 2010. 13 tom. -748 b.
- [6] 6 Kiz Jibek. –Almaty: Jazushi, 1967. -C.32
- [7] 7 Maslova V.A. Vvedenie v kognitivnuiy lyngvistiku. -M., Nauka. 2007.-240с.
- [8] 8 Musrepov G. Oi sezim satteri. – Almaty: Jalin, 1996.-144 b.
- [9] 9 Clobin L.;Gryn. Psyholynqvistika. –M.,Progress,1976. -349 s.
- [10] 10 Shoybekov R.Kazak zegerlik onerinin leksykasi. –Almaty: Kazakhstan, 1993.-144 b.

Особенности фразеологической репрезентации концепта «красота» в казахском языке

Г.Н.Смагулова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Ключевые слова: ценность, концепт, языковая картина мира, этнокультурные особенности, ментальность, фразеологизмы

Резюме В статье рассматриваются особенности фразеологической репрезентации концепта «красота» в казахском языке. Во главу угла ставится мысль о том, что система эстетических ценностей у каждого человека индивидуальна и в силу этого разнообразна. Среди них особое место занимают такие ценностные понятия, как *красота*, *прекрасное* и *гармония*, которые, в отличие от категорий морали, нравственности, являются в большей степени устойчивыми, постоянными. Причиной этому служит объект, изображающий красоту, который является предметом, вещью, явлением природы, то есть представлен в конкретно-чувственных образах. Поэтому *гармония* как составляющая концепта *красота* выступает весомой частью языковой картины мира казахского народа. Исследование специфики реализации концепта *красота* в языковой картине мира на примере казахских фразеологизмов позволяет конкретизировать лингвокультурологический аспект характеристики этого концепта в казахском языке.

Поступила 19.12.2014 г.

МАЗМҰНЫ

ТАРИХТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Әбсаттар қажы Дербісәлі. Марокко мен Испаниядағы жәдігерліктеріміз.....</i>	5
<i>Камалов А.К. Советтік Азияға миссия: АҚШ-тың вице-президенті Генри Уоллестін Сібірде, Өзбекістанда және Қазақстанда (1944 ж.).....</i>	17
<i>Кәрімова Р.О. Шығыс Түркістанда маталарды өндіру: дәстүр сабақтастығы.....</i>	22
<i>Сүгірәлинов М.М. Ауғаныстан Хазарейлері.....</i>	28

ШЫҒЫС ДЕРЕКТАНУ

<i>Сағындықова Н.Ж. Ахмед Йүгнеки (Югнеки).....</i>	38
<i>Тохтабаева Ш.Ж. Көне заманның шығармашылық демі.....</i>	47
<i>Батырхан Б.Ш., Тоқтарбекова Л.Н. Фирдаусидің «шаһнама» дастанындағы даналық ойлар.....</i>	56
<i>Ошан Ж. Көне тарихи жәдігерден қалған жалғыз парак.....</i>	60
<i>Қамбарбекова Ф.Ә. «Иншай Тахир Вахид» – Қазақстан және Орталық Азия тарихын зерттеудегі дереккөз ретінде.....</i>	67
<i>Молотова Э.М. Бурхан Киличе ад-дин туралы тарихи шығармалардан ақпарлар.....</i>	76
<i>Каримова З.К. XVIII ғасырдағы қазақ-жоңғар байланыстары Молла Абд әл-Әлімдің «Ислам-наме» дереккөзінде.....</i>	79

ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

<i>Молотова Г.М. Уйғыр фольклорына үнді-араб-иран-түрік қарым-қатынасы.....</i>	85
<i>Юсупов Р. XX ғасырдың басындағы Шығыс Түркістандың әдеби жағдайы.....</i>	90
<i>Дюсенов Б.Д. ««Китаб ад-Дурра...» сөздігіндегі адамға қатысты сөздердің этнолингвистикалық сипаты».....</i>	94
<i>Масимова Х.В. Жазба ескерткіштердегі етістіктің Рай және Егіс, Жақ-сан категориялары.....</i>	99
<i>Баратова Ш.Б. Қазіргі қазақ және ұйғыр поэзиясында қара өлең ұйқасы және шалыс ұйқастың даму ерекшеліктері.....</i>	106

ҚАЗІРГІ ШЫҒЫСТАНУ ОЙЫ

<i>Джалилов З.Г. Хариджизм: радикалды исламның генезистік тарих дамуында.....</i>	111
<i>Мансурова А.С. Діни толеранттылық және діни диалог ара шарттар глобалдық нақтылықта.....</i>	117
<i>Байдаров Е.Ұ. Қазақстан қоғамының этноәлеуметтік және этноконфессионалды тұрғысындағы өзбек этникалық тобының орны.....</i>	123
<i>Дүйсен Ф.М. Орталық Азия және Үндістанның туризм мен рекреация саласындағы ынтымақтастығының болашағы: жағдайлары және ресурстары.....</i>	135
<i>Шаймарданова Н.Ж. Келіспеушілік пен қарама-қайшылық контекстіндегі жапон-корей қарым-қатынастарының тарихы.....</i>	142
<i>Руденко Е.И. Жаһандық оңтүстік азиялық шетжұрт: қалыптастыруы, сыныптамасы, маңыздылығы.....</i>	147
<i>Хаджиева Г.У. Дамушы мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық жаңаруын зерттеудің теориялық аспектілері.....</i>	155
<i>Мадалиева Ж.К. Мифология мәдениеттің тарихи серпінділігінде.....</i>	162

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

<i>Муратбекова А.М. Қытай–Үндістан қарым-қатынастарындағы территориялық шиеленістер.....</i>	169
<i>Қоңырбай Ә.Р. Жаңа Жібек Жолының қалыптасуы: экономикалық потенциал мен Қазақстан үшін перспективалар.....</i>	176
<i>Бәтенова А.Ж. Саяси жаңару саясаты жүргізілген Жапония (1797–1900 жж.).....</i>	186
<i>Мукатова Ә. Сәйкестік зерттеу тұжырымдамасына шыққан көзқарас: тарихнама аспекті.....</i>	192
<i>Әубәкір А. Көне түрік ғұрыптық кешендері этносемантикасының кейбір қырлары.....</i>	196

* * *

<i>Сапарбаев Б.А., Көкенова А.Т., Әбілкасым А.Б. Инновациялық іс-әрекетті мемлекеттік қолдау – ғаламдастыру жағдайында ұлттық экономиканың тиімділігін арттыру факторы ретінде.....</i>	203
<i>Әбіқаева М. Қазақстан Республикасында энергетика келешегінің дамуы мен қуат үнемдеу әлеуеті.....</i>	207
<i>Алауханов Е.О. Отандық қылмысты зерттеулерінің дамыту жолдары. Жетістіктері және мәселелері.....</i>	211
<i>Альмурзаева Б.К., Кубиева В.А., Салиш С., Сагиева А.Т. «Білім беру сапасы»: негізгі тәсілдер және түсіндірмелер.....</i>	215
<i>Аюпова З.К., Құсайынов Д.Ө. Дүниетаным қалыптасуындағы дұрыс ойлаудың орны мен мәні жайлы.....</i>	220
<i>Досжан Р.К. Абай Құнанбаев шығармашылығындағы жастарды тәрбиелеудегі білім және еңбек идеясы.....</i>	227

<i>Егембердиева С.М., Абдраманова Г.Қ., Есмағұлова Н.Д.</i> Ықпалдасу шарттарындағы Қазақстан мен	
Польшаның әлеуметтік-экономикалық мәселелері.....	231
<i>Жанақова Н.Т.</i> Тың игеру науқаны және қазақ тілінің тағдыры.....	238
<i>Байбекова М.М., Анарбаев З.З.</i> Қазақстан Республикасындағы психологиялық қызметтің ролі.....	243
<i>Картаева Т.Е.</i> Шығыр қондырғысы және оның қолданыс аясы.....	247
<i>Көкенова А.Т., Ағмасова Г.С.</i> Әлеуметтік қорғау модельдерінің дамуындағы негізгі тенденциялар.....	255
<i>Нахытбекова Э.И.</i> Ағылшын тілі пәнін өту барысындағы жобалап оқыту әдісін қолданудың өзектілігі.....	260
<i>Ералин Қ., Қожамқұлова Б., Исаева Н.</i> Қыш өңдеу шебері Абай Рысбековтың этнодизайндық шығармашылығы.....	263
<i>Тебегенов Т.С.</i> Жүсіпбек Аймауытов пьесаларындағы әлеуметтік қайшылық шындығы.....	266
<i>Шамахова А.</i> Өмір шындығын бейнелеудегі көркемдік уақыт пен көркемдік қиял	
(Шыңғыс Айтматовтың «Жан пίδα» романы бойынша).....	274
<i>Көкенова А.Т., Ағмасова Г.С.</i> Инновациялық әлеуметті бағалаудың әдістемелік негіздері.....	279
<i>Тастанбекова К.Н., Шамұратова Н.Б., Бабажанова Ж.А., Төреқұлова Д.М., Жұманова Б.К.</i> Халықтың келейлік деңгейін қысқарту үшін бюджеттен бөлінген қаражатты жоспарлау мен игеру.....	286
<i>Ералин Қ., Қожамқұлова Б., Дәулет Г.</i> Зергер Қалмырза Тасовтың этнодизайндық шығармашылығындағы ұлттық дәстүрдің жалғастығы.....	295
<i>Тебегенов Т.С.</i> Жүсіпбек Аймауытовтың драматургиясы: классикалық дәстүр және суреткерлік дүниетаным сипаты.....	300
<i>Шамахова А.</i> Роман арқауындағы тарихи кезең шындығы (Шыңғыс Айтматовтың «Ғасырдан да ұзақ күн» романы бойынша).....	305
<i>Смағұлова Г.Н.</i> Құндылықтар әлеміндегі «сұлулық» концептісі.....	311
<i>Ауелгазина Т.К.</i> Мәңгілік ел идеясы – Қазақстандық патриотизмнің түпқазығы.....	317
<i>Шойбекова Ғ.Б.</i> Дыбыстар сәйкестігінің лексикалық құрамды толықтырудағы ролі.....	321
<i>Қабдылқызы А., Бұғыбаева Ж.</i> Туынды топонимдердің нөлдік жұрнақ арқылы жасалуы.....	325

СОДЕРЖАНИЕ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ

<i>Дербисали А.Б.</i> Наши реликвии из Марокко и Испании.....	5
<i>Камалов А.К.</i> Миссия в Советскую Азию: вице-президент США Генри Уоллес в Сибири, Узбекистане и Казахстане (1944 г.).....	17
<i>Каримова Р.У.</i> Производство тканей в Восточном Туркестане: преемственность традиций.....	22
<i>Сугралинов М.М.</i> Хазарейцы Афганистана.....	28

ВОСТОЧНЫЕ ИСТОЧНИКИ И ИСТОРИОГРАФИЯ

<i>Сагандыкова Н.Ж.</i> Ахмед Йугнеки (Югнеки).....	38
<i>Тохтабаева Ш.Ж.</i> Творческое дыхание далеких эпох.....	47
<i>Батырхан Б.Ш., Токтарбекова Л.Н.</i> Мудрые изречения Фирдоуси в поэме «Шахнаме».....	56
<i>Ошан Ж.</i> О сохранившемся древнеисторическом документе.....	60
<i>Камбарбекова Г.А.</i> «Иншай Тахир Вахид» – как источник по истории Казахстана и Центральной Азии.....	67
<i>Молотова Э.М.</i> Сведения из исторических сочинений о Бурхан ад-дин Киличе.....	76
<i>Каримова З.К.</i> Казахско-джунгарские взаимоотношения в XVIII веке в историческом сочинении «Ислам-наме» Моллы Абд аль-Алма.....	79

ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>Молотова Г.М.</i> Индо-арабо-иранское влияние на уйгурский фольклор.....	85
<i>Юсупов Р.К.</i> Литературная среда Восточного Туркестана начала XX века.....	90
<i>Дюсенов Б.Д.</i> Этнолингвистическая характеристика терминов о человеке в словаре «Китаб ад-Дурра...».....	94
<i>Масимова Х.В.</i> Категория залога, времени и степени в письменных памятниках.....	99
<i>Баратова Ш.Б.</i> Особенности развития рифмы в современной казахской и уйгурской поэзии.....	106

СОВРЕМЕННАЯ ВОСТОКОВЕДНАЯ МЫСЛЬ

<i>Джалилов З.Г.</i> Хариджизм: к истории генезиса и развития радикального исламизма.....	111
<i>Мансурова А.С.</i> Религиозная толерантность и религиозный диалог в условиях глобализирующей реальности.....	117
<i>Байдаров Е.У.</i> Роль узбекской этнической группы в этносоциальном и этноконфессиональном разрезе казахстанского общества.....	126
<i>Дуйсен Г.М.</i> Перспективы сотрудничества в индустрии туризма и рекреации Центральной Азии и Индии: условия и ресурсы.....	135
<i>Шаймарданова Н.Ж.</i> Ретроспектива японо-корейских отношений в контексте существующих разногласий и противоречий.....	142
<i>Руденко Е.И.</i> Глобальная южно-азиатская диаспора: формирование, классификация, значение.....	147
<i>Хаджиева Г.У.</i> Теоретические аспекты исследования социально-экономической модернизации развивающихся стран.....	155
<i>Мадалиева Ж.К.</i> Мифология в исторической динамике культуры.....	162

ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

<i>Муратбекова А.М.</i> Территориальный спор в китайско-индийских отношениях.....	169
<i>Конырбай А.Р.</i> Формирование Нового Шелкового Пути: экономический потенциал и перспективы для Казахстана.....	176
<i>Батенова А.Ж.</i> Политическая модернизация Японии (1797–1912 гг.).....	186
<i>Мукатова А.М.</i> Примордиалистский подход в изучении концепта идентичности: историографический аспект.....	192
<i>Аубакир А.</i> Некоторые аспекты этносемантики в древнетюркской традиции.....	196

* * *

<i>Сапарбаев Б.А., Кокенова А.Т., Абилкасым А.Б.</i> Государственная поддержка инновационной деятельности как фактор роста эффективности национальной экономики в условиях глобализации.....	203
<i>Абикаева М.</i> Перспективы развития энергетики и потенциал энергосбережения в Республике Казахстан.....	207
<i>Алауханов Е.О.</i> Пути развития отечественной криминологии. Достижения и проблемы.....	211
<i>Альмурзаева Б.К., Кубиева В.А., Салиш С., Сагиева А.Т.</i> «Качество образования»: основные подходы и трактовки.....	215
<i>Аюпова З.К., Кусаинов Д.У.</i> О месте и роли здравого смысла в становлении мировоззрения.....	220
<i>Досжан Р.К.</i> Идеи знания и труда в творчестве Абая Кунанбаева в воспитании молодежи.....	227
<i>Егембердиева С.М., Абдраманова Г.К., Есмагулова Н.Д.</i> Социально-экономические проблемы Казахстана и Польши в условиях интеграции.....	231

<i>Жанакова Н.Т.</i> Освоение целины и судьба казахского языка.....	238
<i>Байбекова М.М., Анарбаев З.З.</i> Роль психологической службы в Республике Казахстан.....	243
<i>Картаева Т.Е.</i> Чигирь – водоподъемное устройство и его объект использования.....	247
<i>Кокенова А.Т., Агмасова Г.С.</i> Основные направления развития моделей социальной защиты.....	254
<i>Нахытбекова Э.И.</i> Актуальность использования проектных методов обучения на уроках английского языка.....	260
<i>Ералин К., Кожамкулова Б., Исаева Н.</i> Этнодизайнерское творчество мастера по керамике Абая Рысбекова.....	163
<i>Тебегенов Т.С.</i> Социальные противоречия в пьесах Жусипбека Аймауытова.....	266
<i>Шамахова А.</i> Жизненная правда на примерах красочного изображения времени и фантазий (по роману Чингиза Айтматова «Плаха»).....	274
<i>Кокенова А.Т., Агмасова Г.С.</i> Методические основы оценки инновационного потенциала.....	279
<i>Тастанбекова К.Н., Шамуратова Н.Б., Бабажанова Ж.А., Турекулова Д.М., Жуманова Б.К.</i> Планирование и освоение бюджетных средств, выделенных на сокращение уровня бедности населения.....	286
<i>Ералин К., Кожамкулова Б., Даулет Г.</i> Приемственность национальных традиций в этнодизайнерском творчестве ювелира Калмырзы Тасова.....	295
<i>Тебегенов Т.С.</i> Драматургия Жусипбека Аймауытова: классические традиции и художественное мировоззрение.....	300
<i>Шамахова А.</i> Историческая правда в сюжете романа (по роману Чингиза Айтматова «И дольше века длится день»).....	305
<i>Смагулова Г.Н.</i> Особенности фразеологической репрезентации концепта «красота» в казахском языке.....	311
<i>Ауелгазина Т.К.</i> Идея Мәңгілік ел – как основа казахстанского патриотизма.....	317
<i>Шойбекова Г.Б.</i> Роль чередования звуков в пополнении лексического состава.....	321
<i>Кабдылкызы А., Бугыбаева Ж.</i> Образование производных топонимов с помощью нулевого аффикса.....	325

CONTENTS

TOPICAL ISSUES OF HISTORY

<i>Derbisali Abdsattar</i> . Our relics from Morocco and Spain.....	5
<i>Kamalov A.K.</i> Mission to the Soviet Asia: the Vice President of the United States Henry Wallace in Siberia, Uzbekistan and Kazakhstan (1944).....	17
<i>Karimova Risalat</i> . Production of fabrics in the East Turkestan: the continuity of traditions.....	22
<i>Sugralinov Marlen</i> . Hazaras of Afghanistan.....	28

EAST SOURCE STUDY

<i>Sagandykova Nagima</i> . Ahmed Yugneki (Yugneki).....	38
<i>Tokhtabayeva Shayzada</i> . Creative breath of far eras.....	47
<i>Batyrkhan B.Sh., Toktarbekova Laura</i> . The Wise Sayings of Firdausi in «Shahname» Poem.....	56
<i>Oshan Zhanimkhan</i> . About the remained drevneistoricheskyy document.....	60
<i>Kambarbekova Gallia</i> . «Insha Tahir Waheed» – as a source on the history of Kazakhstan and Central Asia.....	67
<i>Molotova Elvira</i> . Data from historical compositions about Burkhan a hell dynes Kilich.....	76
<i>Karimova Zulfiyam</i> . Kazakh джунгарские relationship in the XVIII century in historical composition of "Islam-name" Malls Abd al-Alma.....	79

LINGUISTICS AND LITERARY CRITICISM

<i>Molotova Gulbahrem</i> . Indo-Arab-Iranian influence on the Uigur folklore.....	85
<i>Yusupov Rakhimzhan</i> . Literary environment of Eastern Turkistan in the beginning of the XX century.....	90
<i>Dyusenov Bagdat</i> . Etnolingvisticheskaya the characteristic of terms about the person in the dictionary "Kitab ad-Durra...".....	94
<i>Masimova Halminam</i> . Category of mortgage, to time and degree in writing monuments.....	99
<i>Baratova Shairyam</i> . Features of development of a rhyme in modern Kazakh and Uigur poetry.....	106

THE MODERN EAST THOUGHT

<i>Jalilov Zaur</i> . Haridzhizm: the history of genesis and development of radical islamizm.....	111
<i>Mansurova Asseli</i> . Religious tolerance and religious dialogue in the conditions of the globalizing reality.....	117
<i>Baydarov Erkin</i> . The role of the Uzbek ethnic group in the ethno-social and ethno-confessional context of Kazakhstan's society.....	123
<i>Duisen M. Galymzhan</i> . Prospects for Cooperation in the Travel and Tourism Industry of Central Asia and India: Conditions and Resources.....	135
<i>Shaimardanova Nazigul</i> . Retrospective of Japanese-Korean Relations in the Context of Differences and Contradictions.....	142
<i>Yelena I. Rudenko</i> . Worldwide South Asian Diaspora: Emergence, Classification, Significance.....	147
<i>Khadzhiyeva Gulzhahan</i> . Theoretical aspects of research on socio-economic modernization of developing countries.....	155
<i>Madaliyeva Zhanyl</i> . Mythology in historical dynamics of culture.....	162

YOUNG SCHOLARS RESEARCHES

<i>Muratbekova Albina</i> . Territorial disputes in the China-India relations.....	169
<i>Adilet R. Konirbay</i> . The formation of New Silk Road: economic potential and perspectives for Kazakhstan.....	176
<i>Batenova Alua</i> . Political modernization of Japan (1797–1912).....	186
<i>Mukatova Aliya</i> . Primordial approach to the study of the concept of identity: historiographical aspect.....	192
<i>Armand Aubaquir</i> . Some aspects of ethnosemantics in drevnetyurksky tradition.....	196

* * *

<i>Saparbaev B.A., Kokenova A.T., Abilkasym A.B.</i> State support of innovative activity – as factor of growth of efficiency of national economy in the conditions of globalization.....	203
<i>Abikayeva M.</i> Prospects of development of energy and potential of energy-savings in Republic of Kazakhstan.....	207
<i>Alaukhanov E.O.</i> The way of development of criminology. Achievements and challenges.....	211
<i>Almurzayeva B.K., Kubiyeva V.A., Salish S., Sagiyeva A.T.</i> «Quality of education»: basic approaches and interpretations.....	215
<i>Ayupova Z.K., Kussainov D.U.</i> About the place and role of the common sense in the formation of outlook.....	220
<i>Doszhan R.K.</i> The ideas of knowledge and work for youth education in the oeuvre of Abay Kunanbaev.....	227
<i>Yegemberdieva S.M., Abdramanova G.K., Yesmagulova N.D.</i> Social and economic problems of Kazakhstan and Poland in integration conditions.....	231
<i>Zhanakova N.T.</i> Mastering of virgin soil and fate of Kazakh.....	238

<i>Baybekova M.M., Anarbayev Z.Z.</i> A role of psychological service in the Republic of Kazakhstan.....	243
<i>Kartayeva T.Ye.</i> Chyhir – water-lifting device and its use of the object.....	247
<i>Kokenova A.T., Agmasova G.S.</i> Main directions of development of models of social protection.....	254
<i>Nakhypbekova E.</i> Relevance of using project methods at the English lessons.....	260
<i>Yeralin K., Kozhamkulova B., Isaeva N.</i> Ethnodesigner art of ceramic master Abai Rysbekov.....	263
<i>Tebergenov T.S.</i> Social contradictions in the plays of Zhusipbek Aymaulytov.....	266
<i>Shamakhova A.</i> A true example of colorful images and fantasies (based on the novel of Chingiz Aitmatov "Block").....	274
<i>Kokenova A.T., Agmasova G.S.</i> Methodical bases of the assessment of innovative potential.....	279
<i>Tastanbekova K.N., Shamuratova N.B., Babazhanova Zh.A., Turekulova D.M., Zhumanova B.K.</i> Planning and mastering of budgetary funds allocated on reduction of poverty level of the population.....	286
<i>Yeralin K., Kozhamkulova B., Daulet G.</i> Succession of national traditions in the ethnodesign art of jeweler Kalmyrza Tasov.....	295
<i>Tebergenov T.S.</i> Dramaturgy of Zhusipbek Fymaulytov: classic traditions and artistic outlook.....	300
<i>Shamakhova A.</i> Historical truth in the plot of the novel (based on the novel by Chingiz Aitmatov "Day lasts more than a hundred").....	305
<i>Smagulova G.N.</i> Features frazeologičeskoj representation of the concept of "beauty" in Kazakh language.....	311
<i>Auelgazina T.K.</i> the idea of the eternal people - as the basis of the Kazakhstan patriotism.....	317
<i>Shoibekova G.</i> The role of changing voices in enlarge of lexical composition.....	321
<i>Kabdylkzy A., Bugybaikyzy Zh.</i> The formation of derivative toponyms by using zero affixation.....	325

**PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE
IN THE JOURNALS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

www.nauka-nanrk.kz

social-human.kz

Редактор *М. С. Ахметова*

Верстка на компьютере *Д. Н. Калкабековой*

Подписано в печать 04.02.2015.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать – ризограф.

21 п.л. Тираж 2000. Заказ 1.